

ԴԵՑԵՄԲԵՐԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ ԵՒ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՎԱՏԻԿԱՆԻ

ՀՐՈՎԱՐՏԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ. 1869—1887:

Մ ի ք ա ն ի խ օ ս ք ա ն ս խ ա լ ա կ ա ն ո լ թ ե ա ն խ ը ն դ -

ր ա գ ը ի վ ե ը ր ա ը ե ը մ ա մ ք :

1870. 19 յունուարի 4):

Դուք արգէն տպագրել էք այն նշանաւոր խնդրագիրը, որով վատիկանի ժողովի անդամներից ոմանք թախանձում են պապին, որ նա այս ժողովի միջնորդութեամբ իւր անսխալականութիւնը հաւատի անդամ դարձնելու համար անհրաժեշտ քայլն անի: 180 միլիոն մարդ այնուհետեւ պէտք է հաւատան և դաւանեն այն՝ ինչ որ մինչեւ այժմ եկեղեցին ոչ դաւանել է և ոչ էլ վարդապետել: այս բանին հաւատացողը կը մերժուի եկեղեցուց, կը զրկուի խորհուրդներից և յաւիտեական դատապարտութեան կենթարկուի — այս է խնդրագիրը ստորագրող եպիսկոպոսների ցանկութիւնը: Եկեղեցին չէր հաւատում այդ վարդապետութեանը, որովհետեւ նոքա էլ, որոնք պապի անսխալականութիւնը ճշմարտութիւն էին համարում՝ նոքա էլ չէին կարող նորան հաւատալ, այն մտքով, ինչ մտքով որ քրիստոնէութիւնը հասկանում է հաւատալ խօսքը: Հաւատալու (fide divina) և դատողութեամբ մի որ և է կարծիք հաւանական ճանաչելու

4) „Allgemeine Zeitung“ 1870. 21 յունուարի.

մէջ անսահման զանազանութիւն կայ: Կաթողիկոս կարող է և պէտք է հաւատայ միայն այն բանին, ինչ որ եկեղեցին նորան ցոյց է տալիս և հաղորդում է իբրեւ աստուածայայտնեալ, անկասկած և փրկութեան էութեան ճշմարտութեան վերաբերեալ ճշմարտութիւն. նա պէտք է հաւատայ այն բանին, առանց որը գաւանդու չէ կարելի եկեղեցուն պատկանել և որի հակառակը եկեղեցին չէ համբերում և մերժում է իբրեւ ակնյայտի մոլորութիւն (սուտ վարդապետութիւն): Եկեղեցու սկզբնաւորութիւնից մինչև այժմ ոչ մի մարդ պապի անսխալականութեան անկեղծօրէն չէ հաւատացել, այսինքն այնպէս չէ հաւատացել, ինչպէս որ հաւատում է Աստծուն, Քրիստոսին, Հօր, Արդու և սուրբ Հոգու եռակի միութեանը և այլն, այլ շատերը ենթադրում են նոյն իսկ հաւանական կամ մարդկօրէն յայտնի (*fide humana*) էին կարծում, որ այդ արտօնութիւնը պապին է պատկանում: Այսպիսով հաւատի և եկեղեցու վարդապետութեան մէջ այն փոփոխութիւնը, որ կամենում էին իրագործել խնդրագիրը ստորագրող եպիսկոպոսները՝ եկեղեցու պատմութեան մէջ անօրինակ մի իրողութիւն կը լինէր: 18 դարու ընթացքում սորա նման ոչ մի բան չէ եղել. նոցա ցանկացածն է եկեղեցական յեղափոխութիւն, որ ևս առաւել ընդարձակ ծաւալ է ստանում այն պատճառով, որ խօսքն այստեղ այն հիմունքի մասին է, որի վերայ ապագայում պիտի կառուցանուի իւրաքանչիւր մարդու կրօնական հաւատքը, նոյնպէս և այն պատճառով, որ ամբողջ տիեզերական եկեղեցու (թէ ըստ ժամանակի և թէ ըստ տարածութեան) տեղը կը բռնի մի մարդ միայն — պապը: Մինչև այժմ կաթողիկոս ասում էր. Ես հաւատում եմ՝ այս կամ այն վարդապետութեան հետևելով ամեն ժամանակների ամբողջ եկեղեցու վկայութեան, որովհետև Փրկիչը խոստացել է, որ նա միշտ պէտք է գոյութիւն ունենայ և միշտ պէտք է ճշմարիտ կը լինի: Իսկ ապագայում իւրաքանչիւր կաթողիկոս ստիպուած կը լինի ասելու. Ես հաւատում եմ, որովհետև անսխալական հրատարակուած պապը այսպէս է հրամայում ուսուցանել և այսպէս էլ հաւատալ: Իսկ թէ նա անսխալական է՝ այդ ես հաւատում եմ, որով-

Հետեւ նա ինքն իւր մասին այդպէս է ասում: Արտի՛հետեւ՝ թէ և 400 կամ 600 եպիսկոպոս Հռոմում 1870 թուին որոշեցին, որ պապը անսխալական է, բայց չէ՞ որ բոլոր եպիսկոպոսները և իւրաքանչիւր ժողով առանց պապի ենթակայ է մուրութեան. չէ՞ որ անսխալականութիւնը բացառապէս պապի առաւելութիւնըն ու սեպհականութիւնն է: Եպիսկոպոսները—որքան էլ շատ լինին դռքա—չեն կարող նորա վկայութիւնը ոչ զօրացնել և ոչ էլ թուլացնել. ապա ուրեմն այդ որոշումը այնքան ոյժ և հեղինակութիւն կունենայ, որքան որ պապը կը տայ նորան՝ իրեն յատկացնելով այդ վճիռը: Այսպիսով, վերջապէս, ամեն ինչ հիմնւում է պապի իւր մասին տուած վկայութեան վերայ, որ իհարկէ պարզ է: Բայց թող յիշուի և այն, ինչ որ 1810 տարի առաջ Փրիկշն ասաց. «Եթէ ես վկայեմ վասն անձին իմոյ, վկայութիւն իմ չէ ճշմարիտ»: (Յովհան Ե. 31.):

Խնդրագիրը գլխաւորապէս հետեւեալ տարակոյտներն է առաջացնում:

Նախ՝ այդ խնդրագիրը սահմանափակում է անսխալականութիւնը պապի միայն այն ասացուածներով և հրովարտականքով, որոնք նա ուղղում է բոլոր հաւատացեալներին ի միասին, հետեւապէս այս խնդրագիրը կաթոլիկական եկեղեցու ուսումն է հրատարակում:

Սորանից կը հետեւէր այն՝ որ, երբ պապը զիմում էր միայն առանձին անձանց, կորսորացիաներին, մասնաւոր եկեղեցիներին՝ այն ժամանակ նա միշտ մուրութեան ենթակայ է եղել: Բայց այս պայմանը, որի հետ պէտք է կապուած լինի պապի որոշման կամ ուսման անսխալականութիւնը, նորա 12 կամ 13 դարու ընթացքում ամենեւին չեն իրագործել, պապի բոլոր յայտարարութիւնները վարդապետութեան վերաբերեալ ուղղուած են միայն մի որ և է երկրի եպիսկոպոսներին, մասնաւոր անձներին և այլն: Արեւելեան ամբողջ եկեղեցուն, նորա արեւմտեանի հետ միացած հաղարամեակի ընթացքում, պապերը երբեք չեն ուղղել մի որ և է ընդհանուր հրովարտակ. գաւանաբանական գրուածքները երկար ժամանակամիջոցներից յետոյ ուղղւում էին առանձին կայսրներին կամ պատրիարքներին:

Հետևապէս պարզ է, որ նոքա իրենք գտնէ հազար տարուայ ընթացքում չէին էլ երևակայել այս պայմանը, որից պէտք է կախումն ունենար պապի վճիռների անսխալականութիւնն ու աներկբայութիւնը. հէնց այդ ամբողջ ուսմունքն էլ շատ ուշ է հնարուած և մինչև 1652 թ. եկեղեցու մէջ ամենեւին յայտնի էլ չէր: Հէնց այս տարումն էր, որ Լեօվէնի աստուածաբան Յովհան Հեսսելսը (Johann Hessels, Löwener Theologe) արտայայտեց այդ ուսմունքը. նորանից օգտուեց Բելլարմինը և հաստատեց կեղծ-խոսքերի թղթերով և ու կիւրղի հնարած վկայութիւններով: Այս տեսութեան զօրութեամբ պապերը իրենց դաւանաբանական յայտարարութիւնների սկզբում դրած մի փոքրիկ բառով կը կարողանային նոցա տալ անսխալականութեան բարձրագոյն արտօնութիւն. բայց նոքա այդ չարին, նոքա մոլորուելու վտանգին ենթարկեցին այն անձերին և այն համայնքներին, որոնք կընդունէին այն վճիռները, որոնք չունին աստուածային աներկբայութեան գրաւական:

Երկրորդ՝ սխալ է այն թէ «եկեղեցու ընդհանրական և մըշտական աւանդութեան համաձայն պապերի դաւանաբանական որոշումները անսխալութեան են» (irreformable): Բոլորի համար պարզ է սորա հակառակը: Եկեղեցին պապերի դաւանաբանական թրղթերը միշտ նախ քննութեան էր ենթարկում և այսպիսի քննութիւնից յետոյ կամ ընդունում էր, ինչպէս որ վարուեցաւ Լեօնի թղթի վերաբերմամբ Քաղկեդոնի ժողովը, կամ մերժում էր իբրև մոլորութեամբ լեցուած. այսպէս վարուեցաւ հինգերորդ ժողովը (553 թ.) Վիրգիլիոսի կարգադրութեան, իսկ վեցերորդը (681 թ.) Հոնորիոսի թղթի վերաբերմամբ:

Երրորդ՝ սխալ է այն բանը, իբր թէ Լիօնի Բ. ժողովում (1274) յոյներն և լատինները այնպիսի մի դաւանութիւն ընդունեցին, որի մէջ յայտնուած է, թէ «հաւատի վերաբերեալ վէճերը պիտի վճռուին պապի հրամանով»: Այս յոյները և ոչ էլ լատինները (այսինքն Լիօնում հաւաքուած արեւմտեան եպիսկոպոսները) ամենեւին չեն ընդունել այդպիսի դաւանութիւն: Հանգուցեալ Կիւմենդ Դ. պապն էր, որ Միքայէլ Պալէօլոգ կայսրին

ուղարկեց այս դաւանութիւնը իբրեւ պայման նորա արեւմտեան եկեղեցու հետ յարաբերութիւն սկսելուն: Միքայէլը՝ որ դեռ ևս թշնամուց իլաժ մայրաքաղաքին կատարելապէս տէր չէր, և որին սպառնում էին լատինների բալդուին և Սիկիլիայի Վարլոս կայսրները, կարիք ունէր պապի օգնութեան, որ միայն կարող էր նորա գլխաւոր թշնամուն ընկճել և հէնց այդ պատճառով համաձայնեցաւ ընդունել պապերի նորան առաջարկած պայմանները եկեղեցուն հնազանդելու, թէև ժողովուրդը և յոյն եպիսկոպոսները յամառութեամբ հակառակում էին այդ բանին: Այսպիսով նորա չլին կապած ֆորմուլան նա մտցրեց իւր նամակի մէջ, որը կարգացուեցաւ ժողովում և որը հաստատեց նորա դեսպան Լոգոթետը: Իսկ Կոստանդնուպօլսում՝ իւր տանը նա ինքը հրաժարուեցաւ այն երեք զիջումներից, որ արել էր պապին: Հաւաքուած եպիսկոպոսներն էլ այդ ֆորմուլայի մասին իրենց կարծիքը յայտնելու ամենեւին առիթ չունեցան:

Չորրորդ՝ Ֆորենտինի ժողովի որոշումը այստեղ ազաւաղուած կերպով է գուրս բերուած: Հէնց այն գլխաւոր դրութիւնը, որի ձեւակերպուելուց առաջ յոյների և իտալացիների մէջ երկար յիճաբանութիւններ եղան և որի մէջ պարունակուում է ամբողջ ոյժը—որովհետև նորա մէջ արած սահմանափակման համաձայն պէտք է նախընթացը հասկացուի՝—հէնց այդ գլխաւոր դրութիւնը մէջ է տուած այն է՝ *juxta eum modum, quo et in gestis et in sacris canonibus occumenicorum conciliorum continetur* (=տիեզերական ժողովների սրբազան կանոնների և նոցա գործունէութիւնների մէջ պարունակուածի համաձայն): Պապը և կարգինալները եռանդով աշխատում էին գլխաւորապէս նորա համար, որ պապի առաջնութիւնը հասկանալու բացատրութեանը աւելացուի՝ *juxta dicta sanctorum* (=սրբերի յկայութիւնների համեմատ): Յոյներն էլ նոյնպիսի եռանդով մերժում էին այդ բանը: Նոքա լաւ գիտէին, որ այդ տրեքերի վկայութիւնների մէջ կան շատ շինծու տեղեր: Արդէն Լ. Նիստին ատենաբաններից մէկը—Լատինոսացի Անդրէաս եպիսկոպոսը հիմնուեց Կիւրեղի հռչակաւոր վկայութիւնների վերայ, որոնք, այն ժամանակից, երբ նոցանից

խաբուեցաւ Թովմայ Ակուինատացին և Ռերբանուս Գ. պապը՝ արեմբաբուժման գործի և երկարատեւ ազգեցութիւն ունեցան, իսկ այժմ Յոյները մերժեցին այդ վկայութիւնները: Կայսրը մի բան էլ տեսլացրեց, այն է՝ եթէ Հայրերից մէկն իմէկը պապին ուղղուած մի նամակում քաղաքաւարութիւն է գործ դրել՝ դորանից դեռ չէ կարելի եզրակացնել, թէ պապը այդ արտօնութեան իրաւունքն ունի: Վերջապէս լատինները զիջան. *dicta sanctorum*-ը ծրագրից հանուեցաւ և նոցա տեղը բռնեցին իբրեւ պապի առաջնութեան չափ և սահման՝ տիեզերական ժողովների գործերը և սրբազան կանոնները: Սորանով արտաքսուեցաւ պապի անորխալականութեան մասին ամեն տեսակ մտածմունք, որովհետեւ հին ժողովներում և մինչև խաղիսի եղած կանոնների մէջ, որ երկու եկեղեցիների համար էլ ընդհանուր էին՝ ոչ միայն ոչինչ չկայ, որ հաստատի այդ տեսակ առաւելութիւն, այլ ամբողջ հին եկեղեցական օրէնսդրութիւնը ինչպէս և եօթն տիեզերական ժողովների գործերն ու պատմութիւնը ակնյայտնի կերպով ենթադրում են այնպիսի մի կազմակերպութիւն, որով բարձրագոյն հեղինակութիւնը ուսուցման գործի մէջ պատկանում է բացառապէս ամբողջ եկեղեցուն և ոչ երբէք հինգ պատրիարքներից մէկին. այդպիսի մի պատրիարք էր յունաց աչքում և պապը. բացի դորանից Վիստարիօն արքեպիսկոպոսը դորանից մի քիչ առաջ բոլոր յոյների կողմից յայտնեց, որ պապը ժողովից փոքր է, հետեւապէս և անսխալական չէ:

Հետեւապէս ազաւաղումն է, որ մի և նոյն է թէ կեղծիք է, երբ Ֆլորենցիայի ժողովի որոշումից դուրս են ձգում հէնց այդ գլխաւոր կէտը, որը ամենամեծ նշանակութիւն ունի նոցա համար, որոնց համար որ եղած է: Այդ կէտը յոյների աչքում այնքան անհրաժեշտ էր, որ նոքա յայտնեցին թէ պատրաստ են յետ վերադառնալ ինչպէս որ եկել են, եթէ նա հրովարտակի մէջ չներմուծուի. նոքա նոյնպէս սնդեցին ու իրագործեցին այն՝ որ միւս պատրիարքների իրաւունքները և արտօնութիւնները այսուհետեւ դարձեալ պահպանուին: Իսկ այն, որ պատրիարքները իրաւունք ունին անկախ կերպով մասնակցել եկեղեցու որ և է

ուսման հաստատութեանը և ստիպուած չլինին անսխալական ուսուցիչ ոտնձգութիւններին հնազանդելու — այս դեռ շատ առաջ իրենք պապերն են յայտնել:

Ճիշտ է, խնդրագիրը խմբագրողը մի ուրիշ հիմք էլ ունէր Ֆլորենցիայի հրովարտակը ազաւաղելու համար: Ի՞նչ պիտի անէր նա: Արդեօք տա՞ր այն լատինական բնագիրը իւր սկզբնական գրութեան մէջ, որ նման էր յունականին և որ կար եւզենիոս Դ պապի քարտուղար Ֆլավիոս Բլոնդի և աւելի հին աստուածաբանների շարագրութիւնների մէջ — quemadmodum et in actis conciliorum et in Sacris canonibus continetur. Թէ՛ իւրացնէր այն կեղծիքը ¹⁾, որ առաջին անգամ գործ է գրել Աբրահամ Բարդուղիմէոսը, որի մէջ et-ի փոխարէն գրուած է etiam: Այս etiam-ը բոլորովին փոխում է հրովարտակի միտքը և ոչնչացնում է ամբողջ յաւելուածի նշանակութիւնը, մինչդեռ այս (թէ՛ և ակնյայտնի) կեղծիքը մտել է արգէն ժողովների հաւաքածուի և դաւանաբանական դասագրքերի մէջ. և այժմ ժամանակ է վերացնելու այս գայթակղութեան քարը արեւելիցիների համար և վերականգնելու հէնց այն իսկական բնագիրը, որը բառացի համապատասխան է յունականին: Ի հարկէ այն ժամանակ այդ հրովարտակը չէ կարող ծառայել անսխալականների նպատակներին, ինչպէս որ սորանից 200 տարի առաջ Փարիզի Դէ-Մարկա արքեպիսկոպոսն ապացուցեց. (Concord. Sacerd, et Imperii 3, 1). Նա իրաւացի կերպով նկա-

1) Աստահանալով պապի քարտուղար Ֆլավիոս Բլոնդի հեղինակութեան վերայ, որ ուղիղ էր թարգմանել յոյն բնագիրը՝ ես ենթադրեցի, որ այս etiam quemadmodum անկանոն և յունական բնագրի մտքի անկասկած յեղաշրջութիւնը յետին ժամանակների գործ է: Բայց յետոյ, երբ կա՛մ յեղաշրջութիւնը յետին ժամանակների գործ է, «Archivio storico Italiano»-ի Փրոմանը „Allg. Zeitung“-ի մէջ պարզեց գործը և „Archivio storico Italiano“-ի մէջ երեւեցաւ սկզբնական բնագիրը՝ ես համոզուեցայ, որ այդ խօքերը եղել են արգէն լատինական — բնագրի մէջ, այնպէս որ յոյն և լատին բնագիրները արգէն սկզբից իրար հետ չէին համաձայնում: Նախընթաց բոլոր վերաբերութիւնները (29 ապրիլի) երաշխաւորում են, որ, եթէ յոյները հասկանային, թէ ինչ կայ այդ լատինական բնագրում, նոքա ամենեւին չէին ընդունի նորան:

տուժ է՝ verba graeca in sincero sensu accepta modum axercitio potestatis pontificae imponunt ei similem quem ecclesia Gallicanat uetur. Ad e contextus latini depravata lectione eruitur, plenam esse papae potestatem idque probari actis conciliorum et canonibus 1).

Խնդրագրի մէջ նկատուում է մի առանձին զայրոյթ (acerbissimi catholicae doctrinae impugnatores—blatterare non erubescunt= կաթողիկական վարդապետութեան չար թշնամիները առանց կարմրելու վայրահաշում են) նոցա գէմ որոնք Ֆլորենցիայի ժողովը տիգերական չեն ընդունում: Թող իրողութիւնները խօսին: Յայտնի է, որ այս ժողովը գումարուեցաւ Բազէլի ժողովը հերքելու համար, որ սկսել էր այնպիսի վերանորոգումների մասին կարգադրութիւններ անել, — որոնք պապի կառավարութեան (curia romana) ամենեւին ցանկալի չէին: Այս ժողովը բացուեցաւ 1438 թ. Ապրիլի 9-ին Ֆերրարում, բայց հաւաքուած եպիսկոպոսների թիւը այնքան քիչ էր, որ ստիպուեցան սպասել մի վեց ամիս էլ: Ամբողջ հիւսիսային կաթողիկ 2) Եւրոպայից, Գերմանիայից, Սկանդինաւիայից, Ղեհաստանից, Չեխիայից, այն ժամանակուայ Ֆրանսիայից, Կատտիլիայից, Պորտուգալիայից և այլն, ոչ ոք չեկաւ. կարելի է ասել, որ այն ժամանակուայ կաթողիկական աշխարհի 9/10-ը համադմունքով չմասնակցեց այդ ժողովին, որովհետեւ, աչքի առաջ ունենալով Բազէլի ժողովը՝ նոքա այդ ժողովը ապօրինի էին համարում և իւրաքանչիւր ոք գիտէր արդէն, որ եկեղեցու վերանորոգման — այս ստիպողական կարիքին բաւականութիւն տալու համար ոչինչ չեն անի այդ ժողովում: Վերջապէս Եւգենիոս մի կերպով

1) Եթէ ծուռ կերպով չհասկանանք յունաց արտայայտութիւնները, նոքա նոյնպէս պապին յատկացնում են քահանայապետական իրաւունք գործածելը, ինչպէս որ Գալլիկական եկեղեցում, Իսկ եթէ լատին բնագիրը աղաւաղելով կարդանք՝ այն ժամանակ դուրս կը գայ, որ պապը լիակատար իշխանութիւն ունի. և այդ բանը հաստատում են ժողովների կանոնները և գործերը: Ռ. Թարգմ.

2) Գեօղիկների այս նախադասութիւն/ց դուրս է գալիս, որ Ռուսաստանը այն ժամանակ դեռ Եւրոպական պետութիւն չէր համարւում: Ռ. Թ:

կարողացաւ հաւաքել յիսուսն չափ իտալական եպիսկոպոսներ, սոցա հետ միացան Բուրգունդեան դքսի ուղարկած մի քանի եպիսկոպոսներ, մի քանի պրովանսացիներ և մի երկու սպանիացի, բոլոր ստորագրողները 62 եպիսկոպոս էին: Կորստեան անգունդի ծայրին գտնուող յոյն պրելատներին և կայսրին պապը խոստացաւ տալ փող, նաւեր և զինուորներ, բացի գորանից նա նոցա խոստացաւ, որ իւր հաշուով կը պահէ նոցա ֆերրարում և Ֆլորենցիայում ապրած ժամանակը և սորանով համոզեց նոցա ժողովի գալու: Բայց երբ նոքա յամառութիւն ցոյց տուին ժողովում՝ պապը հրաժարուեց նոցա օգնութիւն հասցնելուց, այնպէս որ նոքա մեծ դրկանք կրեցին. քաղցի և կայսեր ստիպմունքից ստորագրեցին այնպիսի բաներ, որոնցից յետոյ համարեա թէ բոլորն էլ հրաժարուեցան: Յոյների մէջ տիրապետող էր դարձել հետեւեալ դատողութիւնը, որ պատկանում է Ամուրիցիոս անունով մի ժամանակակից յոյնին և որ առաջ է բերում Հռոմայեցի գիտնական Ալլացիսար, «Մի՛թէ, ասում է նա, կարող է մէկը տիեզերական ընդունել այն ժողովը, որը փողով էր գնում հաւատի անգամներ, որի որոշումները կայացել են սիմօնականութեան շնորհիւ» (խօսքն այստեղ պապի վերոյիշեալ խոստման մասին է): Ֆրանսիայում մինչև յեղափոխութիւնը Ֆլորենցիայի ժողովը մերժուած էր իբրև անվաւեր: Այդ բանը Տրիդենտի ժողովում յայտնեց Guise կարգինալը և ոչ մի հակաճառութեան չհանգիպեցաւ: Պայլա դէ Անդրադա պորտուգալացի աստուածաբանը այդ բանի մասին հետեւեալն է ասում: Florentinam (synodum) sola Gallia — pro oecumentia nunquam habuit, quippe quam neque adire, dum agigaretur, neque admittere jam perfectam atque absolutam voluerit 1) (Defens. fid. Trident. pag. 431. ed. Colon. 1580).

Խնդրագրի մնացած մասը պարզում է այն հանգամանքը թէ հաւատի նոր դաւանութիւնը հաստատելը հէնց այժմ հարկաւոր և մինչև անգամ շատ անհրաժեշտ է, որովհետև նորերու-

1) «Միայն Գալլիան էր, որ ոչ մի ժամանակ Ֆլորենցիայի ժողովը տիեզերական չընդունեց, որովհետև նա չկամեցաւ մասնակցել նորան և այդ ժողովը վերջանալուց յետոյ՝ չկամեցաւ ընդունել» Ռ. Թարգ:

մըս իրենց կաթուղիկ ձեւացնող մի քանի անձեր պապի անսխա-
լահանութեան կտրծիքի դէմ վիճում են: Այն բոլորի էութիւնը,
ինչ որ խնդրագրի մէջ ասուած և ենթադրուած է իբրեւ (չու-
մում) յայտնի բան՝ կարելի է հետեւեալ կերպով ամփոփել. իս-
կապէս հաւատի վարդապետութիւնների թիւը այս նոր դաւա-
նութեամբ աւելացնելու անհրաժեշտութիւն չկայ, բայց իրերի
գրութիւնն այնպէս է, որ այդ բանն այժմ անխուսափելի է:
Արդէն մի քանի տարի է, որ եզուիտների կարգը իւր համա-
խոհների օգնութեամբ խաւիայում, ֆրանսիայում, Գերմանիա-
յում և Անգլիայում — այս բոլոր երկրներում միաժամանակ —
նոր դաւանութիւնը հաստատելու համար մի շարժում առա-
ջացրեց. եզուիտները հաստատեցին և հրատարակեցին մի առան-
ձին կրօնական ընկերութիւն, որի նպատակն է մասնաւորապէս
նոր դաւանութեան իրագործման համար աղօթելն ու գործելը:
Այդ ընկերութեան գլխաւոր օրգանը „Civiltà“, որ չնոմումն է
հրատարակում՝ հէնց սկզբից ժողովի նպատակը դրեց — ուղա-
սող աշխարհին պարգեւել հաւատի մի նոր անդամ, որ պակա-
սում է նորան: Laacher Stimmen-ից առած՝ վիեննայի հրատարակա-
խօսները շատ անգամ անխոնջ կերպով և ընդարձակօրէն մշա-
կում են նոյն թեման: Այդ տեսակ շարժման ժամանակ բոլոր
այլապէս մտածողները պէտք է խորին յարգանքով լուռ մնային,
պէտք է հանգիստ կերպով թողնէին, որ եզուիտները և նոյա
համախոհները շարունակէին իրենց գործը, պէտք է նոյա շա-
րագրութիւնների մէջ առաջ բերած ապացոյցները ոչ մի քրի-
նապետութեան չենթարկէին: Վերադարձաւ այդպէս չեղաւ մի
քանի մարդիկ մեծ յանդգնութեամբ խանգարեցին սրբազան
լուութիւնը և տարբեր կտրծիք յայտնեցին: Այդպիսի գայթակ-
ղութիւնը կը փոխարինուի միայն նորանով, որ հաւատի հանգա-
նակը կընդարձակուի և կրօնի մասին եղած բոլոր գաղափարները
կը փոխուին:

Ժողովի գործավարութեան նոր կարգը և գործա-
ստութեամբ անակա՛ն նշանակութիւնը:

1870. 9 մարտի 4),

Գործավարութեան նոր կարգը, որ առաջարկուեցաւ ժողովին
Հինգ կարգինալ — լեգատների ձեռքով իրագործուելու համար,
ամենեւին նման չէ այն բոլորին, ինչ որ մինչև այժմ սովորա-
կան էր ժողովներում. և մի և նոյն ժամանակ այդ կարգը ժո-
ղովի ապագայ գործունէութեան և նորանում կատարուելիք
բազմամիւս որոշումների համար պարտաւորեցուցիչ և վճռողա-
կան նշանակութիւն ունի: Այդ պատճառով նա արժանի է ու-
շագրութեան: Այս գործին պատմական կողմից ծանօթանալու
համար բաւական է, եթէ կարճ կերպով յիշատակենք այն, որ
Հին եկեղեցու առաջին հաղարամեակի տիեզերական ժողովնե-
րի համար գործավարութեան ոչ մի որոշեալ կարգ չէ եղել:
Միայն հռոմէական և իսպանական տեղական ժողովների հա-
մար եղել է ժամապաշտական արարողութիւն ²⁾: Ամեն ինչ առա-
ջարկում էր ամբողջ ժողովին. իւրաքանչիւր եպիսկոպոս ինչ
առաջարկութիւն որ կամենար՝ կարող էր անել. իսկ նախագահ-
ները — կայսեր կողմից ուղարկուած աշխարհականներ լինէին գո-
քա՛, թէ հոգևորականներ՝ այդ մի և նոյն է — ամենապարզ կեր-
պով էին ղեկավարում վիճաբանութիւնները: Կոնստանցի և Բա-
զելի մեծ ժողովները իրենք իրենց համար սահմանեցին մի կարգ,
որոշեցին ժողովի անգամների գառակարգութիւնը և աղգու-
թիւններով ձայն տալը: Տրիդենտում այս կարգը նորից մեր-
ժուեցաւ: Բայց ժողովին նախագահող լեգատները, միաբանելով
միւս եպիսկոպոսների հետ՝ առաջարկեցին գործավարութեան մի
ձև. այդ առաջարկութեան համար del Monte կարգինալը ձայն

1) „Allgemeine Zeitung“, 1870, 11. März.

2) Այդ արարողութիւնը ընդունել է՝ կեղծ-Եսէղորը. Mansi-ն ասել է
Concil. Coll.-ի մէջ I, 10.

հաւաքեց և բոլորն էլ ընդունեցին այդ առաջարկութիւնը ¹⁾: Այս մի կողմից հակառակութիւն չեղաւ: Այսպիսով Հռոմի այս ժողովը եկեղեցական պատմութեան մէջ առաջինն է, որի մէջ հաւաքուած հայրերը առանց իրենց մասնակցութեան ստանում են ժողովի գործավարութեան կարգը (процедура): Բայց այս Regolamento-ն (կանոնադրութիւն) այնքան ճշող էր և այնքան անգործնական, որ եպիսկոպոսների զանազան կուսակցութիւններից (фракция) պապին մի քանի խնդիր տրուեցաւ այդ կանոնադրութիւնը փոխելու և ազատութիւն տալու համար: Բայց իզուր: Վերջապէս երեք ու կէս ամիսից յետոյ իրենք՝ հինգ լեգատներն էլ խոստովանեցան, որ շատ անհրաժեշտ է փոփոխութեան ենթարկել գործավարութեան կարգը և յաւելումներ անել, ապա թէ ոչ՝ ժողովը ամենեւին չի գործի: Բայց այնուամենայնիւ նոր հաստատած կարգի մէջ եպիսկոպոսների խնդիրքների վերայ ոչ մի ուշադրութիւն չէ դարձուած:

Այս կարգի մէջ նախ երկու բան է աչքի ընկնում: Առաջին՝ որ ժողովի ընթացքի վերայ բոլոր իշխանութիւնն ու ազդեցութիւնը լեգատ—նախագահների և պատգամաւորութիւնների ձեռքն են տուած, այնպէս որ նոցա առաջ ժողովը ոչ մի իրաւունք և ոչ մի կամք չունի: Երկրորդ՝ հաւատի և վարդապետութեան նշանաւոր հարցերը պէտք է վճռուէին ձայնի բաղմութեան պարզ եղանակով—նստելով և վերկենալով:

Ժողովի նախընթաց երկու տարուայ ընթացքում ինչպէս յայտնի է, մշակուեցան շատ գրուածքներ նոցա վերաբերեալ շատ կանոնների և հրովարտականների հետ ի միասին: Այս հրովարտականներն ու կանոնները նախ պէտք է ժողովն ընդունի և սորանից յետոյ էլ պապը approbante concilio (ժողովի համաձայնութեամբ) պէտք է նոցա հրատարակէ իբրեւ ամբողջ կաթոլիկական քրիստոնէութեան համար հաւատոյ և վարդապետութեան նորմանե-

1) Le Plat, Monumenta, III, 418: Dicant Patres, utrum hic modus procedendi eis placeat (Թող ասեն հայրերը, արդեօք գո՞ւր է գալիս նոցա գործավարութեան այդ ձևը),—որ և քուէարկութեան ենթարկուեցաւ: (165. 1667)

բը (НОРМА): Այդպիսի ծրագրները թուով 51 հատ են. սոցանից մինչև այժմ քննութեան են ենթարկուել միայն հինգը:

Այն կարգը, որ պէտք է խորհրդածութիւնների և ձայնատրութեան ժամանակ տիրէ՝ հետեւեալն է:

ա. Ուրուագիծը նիստից մի քանի (10) օր առաջ բաժանուում է ժողովի հայրերին, որոնք կարող են իրենց գրաւոր նկատողութիւններն անել և բարեփոխութիւններ առաջարկել:

բ. Այս դէպքում նորա պարտաւոր են անմիջապէս ներկայացնել իրենց բաւականութիւն չտուող յօդուածի տեղը նորա արտայայտութեան կամ ձեւի նոր ծրագիր:

գ. Այդ տեսակ առաջարկութիւնները ուղղուում են պատշաճ պատգամաւորութեան քարտուղարին: Այդ պատգամաւորութիւնների թիւը չորս է. պատգամաւորութիւնը օգտուում է նոցանից իւր տեսակէտի համեմատ. ուղղում է ուրուագիծը, եթէ այդ նպատակայարմար համարի և ապա բոլոր առաջարկութիւնների մասին հաշիւ տալու ժամանակ համառօտ կերպով յայտնում է բոլորը ժողովին:

դ. Նախագահները կարող են ուրուագիծը քննութեան առաջարկել կամ ամբողջը մի անգամից կամ մաս մաս:

է. Քննութեան ժամանակ նախագահը կարող է դադարեցնել ամեն մի ատենաբանին, եթէ տեանի, որ սա շեղում է խնդրից:

զ. Պատգամաւորութիւնների անդամ-եպիսկոպոսները ամեն բոլէ կարող են խօսել ուրուագծի որ և է կէտը չընդունող եպիսկոպոսներին պատասխանելու համար:

է. Վիճաբանութիւնների եղրակացութիւնը առաջարկելու համար բաւական է տասը եպիսկոպոս, որոնք այս դէպքում ընտրւում են հասարակ մեծամասնութեամբ՝ նստելով և կանգնելով:

ը. Ուրուագծի առանձին մասերի համար քուէարկութեան ժամանակ առաջ ձայն է հաւաքւում առաջարկուած փոփոխութիւնների և ապա պատգամաւորութեան առաջարկած բնագրի համար՝ դարձեալ հասարակ մեծամասնութեամբ՝ նստելով և կանգնելով:

թ. Դորանից յետոյ ձայն են հաւաքւում ամբողջ ուրուագծի համար և այս դէպքում հայրերից իւրաքանչիւրը կամ placet է

պատասխանում և կամ non placet: Արդեօք այստեղ էլ Հասարակ մեծամասնութիւնն է որոշողը՝ այդ նշանակուած չէ: Անալոգիայով եթէ դատենք՝ գուրս է գալիս որ այդպէս պէտք է լինի: Արտիկան Ինքը ուրուագիծն էլ մի ուրիշ աւելի մեծ ամբողջութեան մի մաս է միայն և ոչ մի հիմք չկայ չլարուելու մեծ մասի հետ ինչպէս փոքրի հետ: Եթէ այս դէպքում գործ չգնէին Հասարակ մեծամասնութեան սկզբունքը՝ նոքա չէին կարող այդպիսի նշանաւոր ուրուագծեր իրագործել:

Ինչպէս երևում է գործաւարութեան այս կարգի մէջ ընդունուած են և մի քանի պարլամենտական ձևեր, բայց եթէ քաղաքական ժողովներում գոյութիւն ունին այս կարգադրութիւնների նման կարգադրութիւններ՝ նոքա ծառայում են փոքրամասնութեան պաշտպանութեան համար մեծամասնութեան գէմ մինչդեռ այստեղ հակառակն է. ինչպէս երևում է այդ կարգադրութիւնները գրուած են այն նպատակով, որ մեծամասնութիւնը աւելի զօրեղ և անյաղթելի դարձնեն և այս բանը երևում է այն հանգամանքից, որ նորան (մեծամասնութեան) տուած է վէճերը իւր ուղած ժամանակ գաղարեցնելու, հետևապէս և փոքրամասնութիւնի խօսք խլելու իրաւունքը: Այս բանը աւելի ճշող ներգործութիւն պիտի ունենայ, մանաւանդ որ ինչպէս առանձին եպիսկոպոսները, այնպէս էլ նոցա ամբողջ խմբերը չեն կարող հաղորդել իրարու իրենց կարծիքները կամ բացատրութիւնները տպագրութեան միջոցով:

Քաղաքական ժողովներում կարելի է հասարակ մեծամասնութեամբ որոշումներ անել կամ օրէնքներ հրատարակել, որովհետև ոչ մի պարլամենտ և ոչ մի պալատ իրենց նախընթացների օրէնքների և որոշումների հետ ամենևին կապուած չէ: Սոցանից իւրաքանչիւրը և ամեն մի ժամանակ կարող է ոչնչացնել կամ փոփոխել իւր նախորդի արածը: Բայց տիեզերական ժողովի գաւառաբանական որոշումները համարում են անձեռնմխելի և անփոփոխ ամեն ժամանակ:

Կարելի է նախատեսել, որ այս ժողովի մեծամասնութիւնը կատարուելիք քուէարկութիւնների ժամանակ ոչ կը մեծանայ և

ոչ էլ կը փոքրանայ վճռուելի հարցերի փոփոխուելով, այլ կը մնայ միևնոյնը. շատ շատ թուի մէջ փոքր տատանումներ կը լինին: Արտի-
հետեւ յայտնի է, որ հէնց սկզբից գեռ պատգամաւորութիւն-
ների ընտրութեան ժամանակ նախ քան քուէարկութիւնը ար-
գէն ակնյայտնի կերպով որոշուեցաւ մեծամասնութիւնը և փոք-
րամասնութիւնը: Այդպէս էլ պէտք է լինէր, որովհետեւ պապի
անխաղաղականութեան հարցում իսկոյն երեւոյց արմատական հիմ-
նաւոր հակառակութիւն և իսկոյն հասկացան, որ ժողովի գլը-
խաւոր նիւթը այս հարցն է լինելու և որ միւս բոլոր հարցերը
սորանից կախումն ունին: Պէտք է սպասել որ անխաղաղակա-
նութեան թէօրիայի կուսակիցները իսկոյն և եթէ կը տան իրենց ձայ-
նը պատգամաւորութիւնների առաջարկութիւններին, ինչ ձեւով
էլ լինին այս յերջիններս: Չէ՞ որ, եթէ նորա հետեւողական են,
պէտք է ընդունեն ամեն բան, ինչ որ Հռոմի գահիցն է բղխում:
բայց նորա արգէն ձեռք են առել բոլոր միջոցները այն բանի
համար, որ պատգամաւորութիւնները — որոնք ուրուագծերի բա-
րեփոխման վերաբերեալ առաջարկութիւնների վերայ այդքան
ընդարձակ և անբողոքելի (безапелляционный) իշխանութիւն
ունին — այդ պատգամաւորութիւններն ունենան միայն Բ հայե-
ցակէտ: Բաւական է միայն մի հայեացք ձգել պատգամաւորու-
թիւնների գլխաւոր անձնաւորութիւնների վերայ. նախ այգտեղ
է Կարդանի Հռոմայեցին, որը արգէն նախապարաստող մասնա-
ժողովում իւր զեկուցումով առաջարկեց պապի անխաղաղակա-
նութեան վարդապետութիւնը և իւր մասնաժողովի մէջ ընդունեց
նրան. յետոյ Շաէյնս եղութար, այնուհետեւ Գեշան (Dechamps)
Մեխելնացի, Շպալգինգ Բալտիմորացի, Պիոս Պուատիացի, Լեզո-
խովսկի, Հաստուն Հայը, գը Պրէն (von Sitten) Մարտին, Սենես-
տրէյ, Հաստէր (von Brixen) Գերմանացիները, երկու սպանիացի,
երեք հարաւային ամերիկացիներ, երեք իտալացի, մի իրլանդա-
ցի, վերջապէս Սիմար, Բենիէ և Շէպման:

Հաղար ութ հարիւր տարի շարունակ և կեղեցում գոյութիւն
ունէր մի հիմնական կանոն, այն է՝ թէ հաւատի և վարդա-
պետութեան վերաբերեալ որոշումները միաձայն պէտք է ըն-

գունուին, գոնէ ընդհանուր բարոյական համաձայնութեամբ: Այս կանոնը կաթողիկէ եկեղեցու ամբողջ սիստեմի հետ սերտ կապ ունի: Այ մի օրինակ չկայ, որ մի որ և է վարդապետութիւն վճռուած լինի ձայների հասարակ մեծամասնութեամբ և ապա գործ գրուի մանաւանդ երբ որ փոքրամասնութեան կողմից էլ ընդդիմութիւն կայ:

Այս բանը պարզելու համար ես տեղ ¹⁾ պէտք է խնդրեմ մի կարճ աստուածաբանական, բայց բոլորովին հասկանալի հետազոտութեան համար:

Եկեղեցու նպատակն է նորան սկզբից յանձնուած յայտնութեան վարդապետութեան գրաւականը պահպանել և նորանից օգտուել ²⁾: Նա նոր յայտնութիւններ չէ ստանում և հաւատի ոչ մի նոր անգամ չէ ստեղծում: Իսկ ինչ որ առում է եկեղեցու մասին, նոյնը պէտք է ասուի և տիեզերական ժողովի մասին ³⁾: Ժողովը ամբողջ եկեղեցու ներկայացուցիչն է, նո-

1) Դեօլլինգերը այս յօդուածը տպագրել է «Allgemein Zeitung» լրագրի մէջ, 11. 10. 11.

2) Այս հարցերը վճռելիս աստուածաբանութիւնը դիմեց Արիկենտիոս Լիրինացու 434 թուին լոյս տեսած Commonitorium շարադրութեանը, որը առհասարակ կանոնաւոր և կլասիկական է ճանաչուած: Այդ պատճառով էլ ես այսուհետեւ աչքի առաջ կունենամ այս շարադրութիւնը:

3) Այսպէս է ասում Բոչեստրի Ficher եպիսկոպոսը — որ իւր կեանքը զոհեց պապի առաջնութեան համար—իւր Լիւտերի գէմ գրած վիճարանական շարադրութեան (Opera, ed. Wirceburg. 1597, թ. 592) մէջ, որտեղ նա մատնացոյց է անում Դունս Սկոտտի նմանօրինակ նախադասութեան վերայ—In eorum (Ժողովին պապի հետ) arbitrio non est situm, ut quicquam tale vel non tale faciant, sed spiritu potius veritatis edocti id, quod revera pridem de substantia fidei fuerat, jam declarant esse de substantia fidei. Մինօրին էլ Davenport, systema fidei, p. 140: secundum receptam, tam veterum, quam modernorum doctorum sententiam ecclesia non potest agere ultra revelationes antiquas; nihil potest hodie declarari de fide, quod non habet talem identitatem cum prius revelatis... Unde semper docet Scotus: quod illae conclusiones solum cum possunt infallibiter declarari et determinari per ecclesiam, quae sunt necessario inclusae in articulis creditis. Si igitur per accidens

բա միաւորութիւնն է. ժողովի եպիսկոպոսները — կաթողիկոսական աշխարհի բոլոր եկեղեցիների պատգամաւորներ և լիազօր իշխանութիւն ստացած գործախարհներ են: Նոքա պարտաւոր են հաւատացեալների կողմից յայտնել թէ այն կամ այն կրօնական հարցի մասին ի՞նչ են մտածում նոքա ի՞նչ են դաւանում և ի՞նչ են ընդունել իբրեւ աւանդութիւն: Հետեւապէս նոքա մի տեսակ պրօփուրատորներ են, որոնք իրենց տուած իրաւունքի սահմանից դուրս գալու իրաւունք չունին ¹⁾: Եթէ նոքա սահմանից դուրս գային, այն ժամանակ այն եկեղեցին, որի ներկայացուցիչներն են նոքա՝ նոցա կազմած վարդապետութիւնը և որոշումը չէր հաստատի, ընդհակառակն կը մերժէր, որպէս իւր հաւատի հակառակ բան: —

Եպիսկոպոսները ժողովում ամենից առաջ վկանէր են, նոքա արտայայտում և հաստատում են այն՝ ինչ որ նոքա և նոցա համայնքները ընդունել են և մինչև այժմէլ դաւանել են իբրեւ հաւատի վարդապետութիւն: Բայց նոքա միևնոյն ժամանակ և զարգացանք էն. միայն նոցա դատաւորական իշխանութիւնը հաւատի վերաբերմամբ չէ կարող վկայութեան սահմաններից այն կողմն անցնել, ընդհակառակը միշտ պայմանաւորուած և սահ-

conjunguntur, vel si solum probabiliter sequuntur ex articulis, fidem non attinent per quascumque determinationes, quia concilia non possunt identificari, quae sunt ex objecto diversa, nec sario inferre ea quaesolum apparenter seu probabiliter sunt inclusa in articulis creditis.

1) Concilium non est ipsamet ecclesia, sed ipsum tantum representat: — — — id est episcopi illi, qui concilio adsunt, legati mittuntur ab omnibus omnium gentium catholicarum ecclesiarum, qui ex nomine totius universitatis declarant, quid ipsa universitas sentiat et quid traditum acceperit. Itaque ejusmodi legati omnium ecclesiarum sunt veluti procuratores, quibus nefas esset procuracionem sibi creditam tantillum excedere. Unde constat, quod si quingenti episcopi, ut videre est in exemplis Ariminensis et Constantinopolitanae contra imagines coaetae synodi, suam de fide communi declaranda procuracionem tantillum excederent, universa ecclesia, cujus sunt tantummodo procuratores et simplex representatio, definitionem factam ab illis ratam non haberet, imo repudiaret. Oeuvres de Fenelon, Versailles, 1820, II, 361.

մանաւականաժ է նորանով: Իբրեւ դատաւորներ նոքա կաշուած են ոչ թէ օրէնքներ (հաւատի վարդապետութիւն) ստեղծելու համար, այլ միայն նոցա մեկնելու և գործադրելու համար: Նոքա ենթարկուած են եկեղեցու հրապարակական իրաւասութեան (публичное право), որի ոչ մը կէտը չեն կարող փոխել: Նոքա կատարում են իրենց դատաւորական պաշտօնը երբ, նախ՝ իրենց ստացած վկայութիւնները իրար հետ համեմատում և նոցա նըշանակութիւնը կշռադատում են և երկրորդ՝ երբ բարեխիղճ ստուգութիւնից յետոյ յայտնում են՝ թէ արդեօք այս վարդապետութեանը յարմարում են երեք անհրաժեշտ պայմանները՝ ընդհանրականութիւն, ամենուրեքութիւն և մշտականութիւն (непрерывность)—ubique, semper, ab omnibus—և հեռապէս կարելի է արդեօք այս ուսումը բոլորին առաջարկել իբրեւ ամբողջ եկեղեցու ընդհանուր վարդապետութիւն, իբրեւ աստուածային աւանդի էական մի մաս և կարելի է արդեօք պարտաւորեցնել իւրաքանչիւր քրիստոնէին, որ դաւանի այդ վարդապետութիւնը ¹⁾: Այդ պատճառով վարդապետութիւնը պիտի ստուգուի հաւատի թէ անցեալի և թէ ներկայի վերաբերմամբ: Այսպիսով եպիսկոպոսների ամեն մի կամայականութիւնը, ամեն մի անձնական կար-

1) Այսպէս է ասում Bagot եղուիտը իւր „Unstitutio theologica de vera religione“ շարադրութեան մէջ (Paris, 1645, եր. 395). Universitas sine duabus aliis, nimirum antiquitate et cunsensione, stare non potest. Quod autem triplici illa probatione confirmatur, est haud dubie ecclesiasticum et catholicum. Quod si universitatis nota deficit et nova aliqua quaestio exonitur, novaque contagio ecclesiam commaculare incipit, tunc hac universitate praesentium ecclesiarum deficiente recurrendum est ad antiquitatem. Notat enim Vincentius, posse aliquam haereseos contagionem occupare multas ecclesias sicut constat de Ariana adeo ut aliquando plures ecclesiae et episcopi diversarum nationum. Ariani quam catholici reperirentur. Et quantumvis doctrina aliqua latissime pateat, si tamen nova esse constat, haud dubie erronea est, nec enim est apostolica, nec per successionem et traditionem ad nos usque pervenit. Deinde, ut notat idem Vincentius, antiquitas non potest jam seduci. Verumenimvero quia et ipse error antiquus esse potest, idcirco, cum consulitur vetustas, in ea quaerenda est consensus.

ծիրը և նոցա ժողովում ունեցած պաշտօնը իրար չեն բռնում: Աս թեթևամտութիւն կըլինէր և կորուստ եկեղեցին ոչ մի նոր յայտնութիւն չէ ընդունում: Հաւատի ոչ մի նոր անդամ չէ աւելացնում: այդ պատճառով ժողովն էլ չէ կարող և իրաւունք էլ չունի հաւատի էութիւնը փոխել իրաւունք չունի որ և է բան աւելացնել և ոչ էլ պակասեցնել: Հետեւապէս ժողովը իւր վարդապետական որոշումներն անում է միայն այնպիսի առարկաների մասին, որոնց բոլորը հաւատացել են ¹⁾ իբրեւ ս. Գրքի և աւանդութեան կողմից վկայուած, և կամ որոնք այս հիմնական գրութիւնների մէջ — որոնց արգէն վարդապետել և հաւատացել են — պարունակում են իբրեւ նոցա ակնյայտի հետեւանքներ: Իսկ եթէ մի որ և է կարծիք մի քանի դար շարունակ ընդգրկմութիւն է գտել, որի գէժ՝ լինել են աստուածաբանութեան ամեն միջոցներով և հետեւապէս եթէ նա մի քիչ հախուտ է և հաստատ չէ՝ ապա ուրեմն նորան ոչ մի ժամանակ ոչ որ և ոչ նոյն իսկ ժողովը չէ կարող աներկբայ դարձնել՝ այսինքն աստուածայայտնեալ վարդապետութեան արժանաւորութիւն տալ նորան: Այս հանգամանքից է ծագել այն՝ որ հայերէրը ժողովներում մի որ և է դաւանաբանական որոշում ընդունելիս կամ հրատարակելիս ասում էին. Այս հաւատը հայրերի հաւատն է:

1) Այսպէս Վիկենտիոսն ասում է՝ Hoc semper nec quidquam aliud conciliorum decretis catholica perfecit ecclesia, nisi ut quod a maioribus sola traditione susceparat, hoc deinde posteris per scripturae chirographum consignaret. Commonit. cap. 32. Տրիգենտի Bega աստուածաբանն էլ ասում է (Davenport, p. 9) Concilia generalia hoc tantum habent, ut veritates jam alias vel in seipsis, vel in suis principiis a Deo ecclesiae vel ss. Patribus revelates, vel per scripturas vel traditionem prophetarum et apostolorum, tum declarent, tum confirmet et sua auctoritate claras et apertas et absque ulla ambiguitate ab omnibus catholicis tenendas tradant. Addit: et ad hoc dico: praesentia Spiritus Sancti illustrantur, primo ut infallibiles declarent veritates ecclesiae revelates, et secundo, ut ad terminanda dubia in ecclesia suborta extirmandosque errores et abusus infallibiliter etiam ex revelatis collicand populo christiano credenda et usurpanda in fide et moribus.

Հետեւապէս եթէ, օրինակ, ամբողջ եկեղեցու անսխալականութեան (որին հաւատում եւ որը վարդապետում էին հնուց) տեղ գնենք եղակի մարդու անսխալականութիւն, սա ոչ զարգացում եւ ոչ էլ բացատրութիւն կը լինի այն բանին, ինչին սկզբում հաւատում էին *implicite*, սա չի լինի նախկին վարդապետութիւնից տրամաբանօրէն բղխած հետեւեմք, այլ հակասութիւն, նորա ազնաւորման, նոյն բանը երեւում է եւ քաղաքականութեան մէջ. եթէ մինչեւ այժմ ազատ հաստատական կազմակերպութեանը փոխարինէ բացարձակ միապետութիւն՝ սա կեանքի յառաջադիմութիւն չէր լինի, ոչ էլ զարգացում, այլ կը լինէր յեղափոխութիւն, տիրապետող կարգերի տապալումն:

Հետեւապէս այն ժամանակամիջոցը, երբ տիեզերական ժողովը խորհրդածում է քրիստոնեաների հաւատի մասին՝ կրօնական գիտակցութեան ամենազօրեղ գրգռման ժամանակն է, երբ եկեղեցու հաւատարիմ զաւակները հրաւիրւում են իրենց հաւատի սուարկայի մասին բացարձակ վկայութիւն տալու: Եկեղեցական պատմութիւնը ցոյց է տալիս, որ այդ վկայութիւններով աշխատել են ոչ թէ եպիսկոպոսներին ճնշել եւ արգելքներ յարուցանել, այլ թեթեւցնել ժողովի գործը այդ մեծ խնդրի նկատմամբ: Վկայել, ցանկութիւններ յայտնել, եկեղեցու կարիքները ցոյց տալ—այդ կարող է իւրաքանչիւրն անել, թէկուզ դա լինի աշխարհական:

Երբ որ գործը մի նոր դաւանութիւն ընդունելուն է վերաբերում, որը թէեւ մի կողմից խրախուսւում է, սակայն հաւատացեալների գիտակցութեանը օտար է եւ նորութիւն է երեւում նոցա՝ այն ժամանակ աշխարհականների բողոքը իրաւացի եւ անհրաժեշտ է, եւ անկասկած վկայում է, թէ որքան նոքա կապւած են նոցա աւանդած հաւատքի հետ. բողոքելը նոցա պարտքն է:

Իսկ երբ որ ժողովում որոշ թուով եպիսկոպոսներ հակառակում են մի կարծիքի, որ հրատարակուելու է իբրեւ զաւանութիւն, այդ տպացուցանում է թէ այն եկեղեցիներում, որոնց ներկայացուցիչներն են այդ եպիսկոպոսները՝ այդ կարծիքը ոչ

առաջ էր ընդունուած և ոչ էլ այժմ համարում է ճշմարիտ աստուածայայանեալ վարդապետութիւն: Այս էլ ապացուցանում է, թէ այդ կարծիքը կամ վարդապետութիւնը զուրկ է երեք ամենաէական յատկութիւններից — ամենուրեքութիւն, մշտականութիւն և ընդհանրականութիւն, հետևապէս նա չէ կարող պարտաւորեցուցիչ լինել ամբողջ եկեղեցու համար իբրև աստուածային յայանութիւն:

Այդ պատճառով եկեղեցին միշտ անհրաժեշտ է համարել մի կողմ գնել հրովարտակը և ոչ մի որոշումն չանել, եթէ այդ հրովարտակին հակառակում են որոշ թուով եպիսկոպոսներ: Այս և է վարդապետութեան իսկական տիեզերականութիւնը ակընյայանի կերպով անլիճելի պիտի լինի, իսկ այդ բանը չի լինի եթէ գոնէ փոքրամասնութիւնը ապացուցանում է, որ ամբողջ տեղական մասնաւոր եկեղեցիներ չեն դաւանում այդ վարդապետութիւնը:

Այս պատճառով ամեն մի ժողովի գլխաւոր հարցն այս էր. արդեօք ժողովի բոլոր անդամներն են ընդունում հաւատի այս ինչ որոշումները: Այսպէս էր Նիկիայի առաջին տիեզերական ժողովում, որտեղ 318 եպիսկոպոսներից միայն երկուսը հրաժարուեցան ստորագրելուց: Քաղկեդոնում շատ ուշացրին վերջնական որոշումը, մի քանի անգամ կրկնեցին հետազօտութիւնները, մինչև որ վերջապէս վերացան այն տարակուսանքները, որ գլխաւորապէս Պաղեստինի և Նյիւրիայի եպիսկոպոսները ունէին լեռնի թղթի մասին: Ժողովը վերջացնելուց առաջ Վարկիանոս կայսրը պահանջեց, որ յայտարարուի հետևեալը. արդեօք բոլոր (600-ից աւելի) եպիսկոպոսները համաձայնութիւն տուին հաւատի որոշմանը, բոլորը յօժարութեամբ հաստատեցին այս բանը և դորա համար ինքը լեռն պապը գոհութիւն յայտնեց Ասածուն, որ նորա թուղթը «շատ կասկածներից և տարակոյսներից յետոյ հաստատուեցաւ եպիսկոպոսների միահամուտ համաձայնութեամբ»: Վեցերորդ տիեզերական ժողովումն էլ իբրև պատասխան կայսրի հարցին՝ եպիսկոպոսները վաւերացրին, որ «դաւանաբանական որոշումը ընդհանուր համաձայ-

նութեամբ կայացաւ»: Միւնայնն եղաւ եօթներորդ ժողովում 767 թուին: Կարևոս Մեծն էլ այսպէս յայտնեց իսպանական եպիսկոպոսներին Ֆրանկֆուրտի 794 թ. մի ժողովի մասին. ամեն բան կատարուեցաւ quatenus sancta omnium ananimitas decerneretetc. (որպէս որոշեց բոլորի սուրբ միաբանութիւնը ևւն.):

Տրիգենտի ժողովում Պիոս Դ. պապը պատուիրեց լեգատներին, որ չլճուեն ոչ մի բան, ինչ որ բոլոր հայրերին հաճելի չի լինի: Այստեղ գանուած եպիսկոպոսներից մինը — Payva de Andrada-ն գրում է. Քանիցս անգամ ամբողջ շաբաթներով, ամիսներով անվճիռ էին թողնում հրովարտակը միայն այն պատճառով, որ մի քանի եպիսկոպոսներ կամ հակառակում էին և կամ կասկածներ էին յայտնում: հրովարտակը միայն այն ժամանակ էին հրատարակում, երբ երկար և փութաշան խորհրդածութիւններից յետոյ ձեռք էին բերում բոլոր հայրերի համաձայնութիւնը: Payva-ն շատ օրինակներ է բերում դորա համար ¹⁾: Բոսսիւէտն էլ Պիոս Դ.-ի այս պատուէրի մասին նկատում է. «սա ճշմարիտը կատկածաւորից զանազանելու ամենալաւ կանոնն է»:

Բոլոր աստուածաբանները որ և է ժողովի տիեզերականութեան այս պայմանն էլ են դնում: այդ ժողովում կատարեալ ազատութիւն պէտք է տիրի, խօսքի ազատութիւն և ձայնատրութեան ազատութիւն: Տուրնելին ասում է. Ոչ մէկին պէտք չէ մերժել եթէ կամենում է խօսել: Միայն Վիգիլիական բռնութիւնը չէ, որ կարող է ժողովի որոշումները բոլոր նշանակութիւնից և արժանաւորութիւնից զրկել: Ազատութիւնը, ճշմարիտ ժողովի այս կենսական շունչը, կարող է ճնշուել, իսկ սորանով ոչին-

1) Defensio fidei Tridentinae, f. 17: Cum quindecim fere aut viginti dubitare se aiebant, ne vero quicquam praeter conciliorum vetustum morem concluderetur, horum paucorum dubitatio plurimorum impetetur retardavit atque effecit, ut res in aliam sessionem dilata, omnium fere calculis tandem definiretur. Համեմատիր և հետեւեալը: Ինչպէս երևում է, Տրիգենտում տիրապետող համոզմունքն այն է եղել, որ ամեն բան պիտի որոշուի և խօսուի հին ժողովների օրինակով. գոնէ պէտք է պահպանուի այդ ժողովների ամենակական ձևը:

չանում է ժողովի օրինականութիւնը. ազատութիւնը ճնշում է և այն բազմատեսակ ձևերով, որոնցով երևում է բարոյական ճնշումը և կամ որոնցով մարդ ինքն է կապում իւր ձեռքն ու ոտքը (օր. սիմօնականութեան զանազան ձևերը): Տուրնելին երկիւղը, պաշտօն ստանալու ծարաւը, արժաթսիրութիւնը այն կրքերի շարքն է գասում, որոնք ժողովներում իրենց ազդեցութիւնը գործելով՝ ոչնչացնում են նոցա ազատութիւնը:

Երբ Սելևկիայում և միւսնոյն ժամանակ Բիմինիում տեղի ունեցաւ մեծ բաժանում, երբ 600-ի չափ եպիսկոպոսներ հրաժարուեցան ընդհանուր գաւանութիւնից, այդ բոլորի պատճառն էր «թուլասրտութիւնը և երկարատեւ ճանապարհորդութեան երկիւղը», որոնք յաղթեցին եպիսկոպոսներին: (Partium imbecillitate ingenii, partim tædio peregrinationis evieti, Sulp. Sever. 2, 43).

Եպիսկոպոսների ամենամեծ բազմութեամբ հաւաքուելը — այս հասարակ իրողութիւնը դեռ ևս չէ ապացուցանում, որ ժողովը տիեզերական է և կամ ինչպէս ասում են աստուածաբանները, օր. Տուրնելին, ժողովը կարող է տիեզերական համարուել գումարման նայելով. բայց թէ տիեզերական կը մնայ իւր ընթացքին և վախճանին նայելով՝ այդ բանը ժողովը չէ կարող իւր մասին վկայել: Գորա համար անհրաժեշտ է մի ուրիշ վկայութիւն էլ, որ ամեն տեսակ ժողովից բարձր է, այն է սմբուջ եկեղեցու վճռող և հաստատող վկայութիւնը: Քրիստոսի խօսքերն էլ «իւր անունով երկու կա՛մ երեք հաւաքուածի մասին» — որ առհասարակ առաջ են բերում — ժողովին է վերագրւում, իսկ այս բանը, ինչպէս և ընդունում են բոլոր աստուածաբանները՝ շատ պայմաններից է կախուած, որոնք առաջ է բերում, օրինակ Տուրնելին ¹⁾: Բայց եկեղեցին էլ խոս-

1) Quaeres: quibus conditionibus promisit Christus se conciliis adfuturum? Resp. Ista generali: si in nomine suo congregata fuerint; hoc est servata suffragiorum libertate, invocato coelesti auxilio, adhibita humana industria et diligentia in conquirenda veritate. Deus scilicet, qui omnia suaviter disponit ac moderatur, via supernatarali aperta et manifesta non adest conciliis, sed occulta Spiritus subministratione. (Deus) permittit, episcopis omnibus humanae infirmitatis

տուժներ ունի և նա պէտք է համոզուած լինի, որ ժողովում Պի-
ղիական և բարոյական ստիպմունքներ չեն եղել, չէ եղել ոչ չափ
ոչ կրքեր, ոչ գայթակղութիւններ—ինչպէս շատ յաճախ պատա-
հում էր Ռիմինիում:—Նա պէտք է համոզուած լինի, որ այդտեղ
ուրեմն ազատութիւն է տիրել: Այս տեսակէտից Բոսսիւէտը
այսպէս է խօսում տիեզերական ժողովի մասին. ժողովում
պէտք է հաւաքուած լինին այնքան եպիսկոպոսներ և այնքան
երկրներէ, և միւսների համաձայնութիւնը սորա հետ այն-
քան ակնյայտնի պիտի լինի, որ բոլորի համար պարզ լինի թէ
այդտեղ մութութիւն է ամբողջ աշխարհի հայեացքը ¹⁾:

Հետեւաբար եթէ երևաց որ ժողովի մէջ սմեռելին չէ մութ-
ութիւն ամբողջ աշխարհի հայեացքը, որ այդ ժողովում, ընհա-
կառակը, կազմուել են մեծամասնութեան որոշումները, որոնք

periculis subiacere et aliquando succumliere, neque enim unquam promisit, se a
conciliis ejusmodi pericula certo semper propulsaturum, sed hoc unum, se iis
semper adfuturum, qui in suo nomine congregarentur. Congregari autem in suo
nomine sensentur, quoties eas observant leges et conditiones, quas voluit obser-
vari. Tournely, Praelectiones theologicae de Deo et divinis attributis, I, 165.
Նոյն միտքն աւելի արծարծում է Տուրնէլին իւր „Praelectiones theologicae
de ecclesia Christi“-ի մէջ I, 384.—Deus episcopos permittit omnibus humanae
infirmittatis periculis obnoxies esse, metus scilicet, ambitionis, avaritiae, cupidita-
tis et c.

1) Histoire de variations I, 15, n. 1000. Այդ պատճառով Հելասիոս պա-
պը կանոնաւոր անցած ժողովից պահանջում է ոչ միայն այն, որ նա իւր
որոշումները կազմէ Ս. Գրքի, Աւանդութեան և եկեղեցական կանոնների
համեմատ, այլև այն, որ նա ընդունուի ամբողջ եկեղեցու կողմից—quam
cuncta recepit ecclesia (Epist. 13 y Zabb. Concil. IV, 1200 և 1203). Նիկոլ
(Nicol) էլ նկատում է ընդդէմ կալվինականների—տիեզերական անուն
կրող ժողովը այդպէս էլ պէտք է ճանաչուի եկեղեցու կողմից (Préten-
dus Réformés convians de schisme, 2, 7. p. 289). Եկեղեցին միայն վկա-
յում է ժողովների մասին, բայց երբէք նոցա հեղինակութիւն չէ տալիս,
ինչպէս և իւր բիրդիական կանոնով վկայում է Աստուածաշնչի առանձին
գրքերի մասին, մինչդեռ նոցա ներքին հեղինակութիւնը ընկանաբար
եկեղեցուց չէ կախուած: Այստեղ էլ նա միայն testis է բայց ոչ auctor
fidei.

Հակասում են եկեղեցու նշանաւոր մասի հաւատքին՝ այն ժամանակ անկասկած կաթուղիկէ աշխարհում կը զարթնեն հետեւեալ հարցերը: Արդեօք մեր եպիսկոպոսները տո՞ւել են իրենց լիճակների ուղիղ վկայութիւնը նորա հաւատի մասին. և եթէ չեն տուել, արդեօք իսկապէս ազան են եղել թէ ոչ, կամ՝ արդեօք չէ՞ յարգուել նոցա վկայութիւնը կամ՝ մեծամասնութիւնը արդեօք չէ՞ զօրել նոցա, ինչպէս որ վերջիններս պատահած են: Այս հարցերի պատասխանները կը պայմանաւորեն եկեղեցու տպագայ իրողութիւնները: Հէնց այդ պատճառով էր, որ ամբողջ եկեղեցու մէջ պահպանուած էր կատարեալ հրապարակականութիւն իբրեւ ժողովի սեպականութիւն: Չէ՞ որ ամբողջ քրիստոնէական եկեղեցու համար մեծ նշանակութիւն ունի իմանալ ոչ միայն այն, որ մի որ և է որոշում եղել է, այլ և այն թէ ինչպէս է կայացել այդ որոշումը: Այդ էնչոյ՝ խօսքից կախուած է ամեն ինչ և սորան վկայ են 359, 449, 751 և այլն թուականները: Չէ կարելի հիմնուել Տրիգենտի ժողովի վերայ, որ դատապարտուած էր լռութեան, որովհետեւ նախ՝ միայն նախազգուշութիւն էր արուած և երկրորդ՝ այդ նախազգուշութիւնը վերաբերում էր միայն ծրագիրների հրատարակութեան, որոնք Տրիգենտից հեռու գտնուած երկրներում շփոթւում էին իսկական որոշումների հետ, այսպիսի դէպք այժմ տեղի չէ կարող ունենալ տպագրութեան այժմեան դրութեան պատճառով:

(Կը շարունակուի)